

הרב אמנון בזק

חובת לימוד גמרא לבנות בדורנו

א. פתיחה

נושא לימוד גמרא לבנות בחברה הדתית-לאומית עבר בדור האחרון מעלות ומורדות. בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים¹ חלה פריצת דרך בהוראת גמרא לבנות, בעיקר בעזרת מדרשות לבנות כמו 'ברוריה' (לינדבאום) והמדרשה בעין הנצי"ב, וכדרכן של מהפכות כגון אלו, היא לוותה בהתלהבות רבה באופן יחסי. מספר הבנות שלמדו אז במדרשות היה נמוך מאוד, לא יותר מכמה עשרות בודדות, אך מרבית הלומדות ניגשו ללימוד גמרא ברצינות רבה, והגיעו להישגים נאים מבחינת מיומנות הלימוד והרחבת עולם המושגים העומד במרכז לימוד תורה שבעל פה. בשנת תשנ"ח הקימה ישיבת הר עציון את בית המדרש לנשים בקיבוץ מגדל עוז, מתוך מגמה מוצהרת להעמיק את ידיעותיהן של הלומדות בו בגמרא ובתורה שבעל פה, בד בבד עם לימוד מעמיק בתחומי התורה הנוספים.

אומנם בעשור האחרון ניכרת דעיכה מסוימת בנושא זה. ההתלהבות הראשונית חלפה, ועם היחלשות מסוימת שחלה בערכו של לימוד גמרא בעולם הדתי-לאומי לבנים, חלה היחלשות דומה גם בבתי המדרש לנשים שבהן עסקו בתחום זה. דומה שעיקר הרצון מצד נשים להעמיק ולהתקדם בלימוד גמרא נמצא אצל בנות שבאות מהעולם האנגלו-סקסי, כשם שאצל בנים הבאים מעולם זה לימוד הגמרא דומיננטי מאוד.

במאמר זה אין בכוונתנו לעסוק בניתוח הגורמים לעלייתו ולהיחלשותו של עולם לימוד הגמרא לבנות ולנשים. מטרתנו המרכזית במאמר היא לבטא את ה'אני מאמין' שעמד מאחורי הרצון לבסס את עולם לימוד הגמרא אצל הנשים. מתוך תפיסה זו, תקוותנו שלימוד זה יתפוס מקום מרכזי יותר בעולם לימוד התורה אצל נשים ויתרום לבניית אישיותן ולמחויבותן לתורה. טענתנו היא, שמתוך ראיית לימוד

1. למען הנוחיות נשתמש בספירה הכללית המקובלת.

הגמרא כעומד במרכזו של כל עולם ההלכה, הרי שברמה העקרונית אין כל סיבה להבחין בימינו בין בנים לבין בנות בנושא. לשם כך יהיה עלינו לבחון בקצרה את מהותו של לימוד הגמרא ככלל, ולאור זאת להאיר את חשיבותו המעשית של לימוד זה בחייה של כל אישה ובת, ובפרט שומרת תורה ומצוות. נדגיש שבאומרנו 'לימוד גמרא' כוונתנו ללימוד גמרא בעיון, כולל ניתוח שיטות הראשונים והאחרונים בדרך המקובלת בעולם הישיבות אצל הבנים.

ב. מ"תפלות" ל"מצווה רבה"

אין עניינינו במסגרת זו בפרישת המקורות הרבים בנושא לימוד תורה לנשים שנידונו בהרחבה מעל בימות רבות.² רק נציין בקצרה, כי נשים נפטרו ממצוות תלמוד תורה (בבלי, קידושין כט ע"ב), ונחלקו תנאים האם מותר להן ללמוד (משנה, סוטה ג, ד). להלכה נקט הרמב"ם כדעה האוסרת:

צוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי מפני עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות. במה דברים אמורים? בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה, ואם למדה – אינו כמלמדה תפלות.
(הלכות תלמוד תורה א, יג)

והעתיק השו"ע את הדברים (יו"ד רמו, 1).³

ברם, כבר בדברים שצוטטו נרמזת הנחת יסוד מציאותית ביחס ל"דעתן של נשים" העומדת בבסיס הדברים, כמודגש בדברי הרמב"ם. משום כך הורו פוסקים רבים, שעם השתנות המציאות במשך הדורות גם גדרי ההלכה בנושא זה השתנו. המפורסם בין פוסקים אלו בדורות האחרונים הוא החפץ-חיים, שכתב בספרו ליקוטי הלכה כך:

ונראה דכל זה דווקא בזמנים שלפנינו, שכל אחד היה דר במקום אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאד אצל כל אחד ואחד להתנהג בדרך שדרכו אבותיו... בזה היינו יכולים לומר שלא תלמד תורה ותסמוך בהנהגתה על אבותיה הישרים. אבל כעת, בעוונותינו הרבים,

2. עיין למשל: הרב א"ג אלינסון, האישה והמצוות – בין האישה ליוצרה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 143 ואילך; הרב חגי ניר, לימוד תורה לנשים, ישע ימינו 51, עמ' 64-84.

3. ועיין שם בדברי הרמ"א שאישה חייבת ללמוד דינים השייכים לה, וכדעת ספר חסידים (סימן שיג).
ודומה שכך נוהגים כיום בכל מוסדות הלימוד לבנות.

שקבלת האבות נתרופפה מאד מאד... מצוה רבה ללמד חומש וגם נביאים וכתובים ומוסרי חז"ל... כדי שיתאמת אצלן עניין אמונתנו הקדושה, דאי לאו הכי עלול שיסורו לגמרי מדרך ה' ויעברו על כל יסודי הדת חס ושלום.
(סוטה יא, הערה ג)

וביתר תקיפות כתב הרב זלמן סורוצקין:

וההיפך מזה בזמננו, כל מי שאינו מלמד את בתו דעת ה' ותוכן יהודי מקורי שישמשו כתריס בפני השפעת הרחוב, הרי היא למדה ממילא את אותה התפלות הממלאה עתה את הוי הרחוב.
(מאזניים למשפט, סימן מב)

בדור האחרון, עם התפתחות רמת הלימודים אצל הבנות והשוואתה המלאה לרמת הבנים (הן בלימודי בית הספר היסודי והתיכון והן במסגרות על-תיכוניות ואקדמאיות), העלו פוסקים שונים את חשיבות לימוד הגמרא לבנות לא רק בבחינת 'סור מרע' – מחשש שמא בלא לימוד מעמיק עלולות הבנות להיחשף לתרבות החילונית ולהיטמע בה; אלא גם בבחינת 'עשה טוב' – כצורך חיובי מצד עצמו, להתפתח ולגדול בתורה, וממילא מתוך כך גם בעבודת ה'. גישה זו הנחילו לנו רבותינו ראשי הישיבה, הרב עמיטל⁴ זצ"ל והרב ליכטנשטיין שליט"א,⁵ ובה אוחזים גם פוסקים רבים בדורנו, כדוגמת הרב חיים דוד הלוי⁶ והרב משה מלכה.⁷

4. בספרו והארץ נתן לבני אדם, אלון שבות תשס"ה, עמד הרב על היותו של לימוד תורה קיום של מצוות עבודת ה', על בסיס דברי הספרי "ולעבדו – זה תלמוד" (דברים, פיסקא יא). לדבריו, הדגשה זו היא בעלת משמעות מיוחדת בדור שבו המרכיב העיוני הוא חלק בלתי-נפרד מחיי האדם: "לאור זה נראה שגם נשים, הפטרות מצוות תלמוד תורה, חייבות בזמננו בלימוד תורה מצד מצוות עבודת ה', שכן כאמור, מרכיב מרכזי בקיום עבודת ה', במיוחד בזמננו, הוא על ידי תלמוד תורה, שהוא עבודת ה' בשכל" (שם, עמ' 45).

5. בין היתר, עיין בדברים שהועלו מתוך שיחה עם הרב בספר האישה וחינוכה, כפר סבא תש"מ, עמ' 159: "לדעתי רצוי וצריך, לא רק אפשר, לתת חינוך אינטנסיבי לבנות גם ממקורות תושבע"פ, בין אם משום הטענה ש'נשים שעוסקות בכל המקצועות מדוע יגרע חלקן דווקא לגבי תורה?', ובין אם משום דברי החפץ-חיים שאם הרמב"ם אומר שצריך ללמד לגר את עיקרי הדת, אדם שגדל במסגרת יהודית על אחת כמה וכמה. הבנות כיום מקבלות חינוך כללי רחב ורבות מגיעות לאוניברסיטה, ושם – ולא רק שם אלא בחברה בכלל – הן באות במגע עם השקפות ותפיסות עולם שונות, כך שהידע וערכי התורה נחוצים לבת".

6. "כי נראה שבזמנים הראשונים, כאשר היתה האשה עקרת בית גרידא והבנות לא למדו כל עיקר, היה חשש שלימוד התורה... תגרום אולי נזק לאותן נשים שהיו מרוחקות מכל חכמה אחרת, ולא התיירו ללמדן אלא דינים הנחוצים להן בלבד. אבל בזמננו שלומדות לימודים כלליים בכל הרצינות הראויה – למה יגרעו דברי תורה!?" (עשה לך רב ב, סימן נב).

7. "בימינו אלה, שהנשים לוקחות חלק גדול באורחות חיים, חודרות אל מעמקי החכמות החיצוניות

עם זאת, כפי שצינו, על פי דעת כמה פוסקים נמנעים במקומות רבים גם כיום מללמד בנות גמרא באופן סדיר, בין מתוך שלילה עקרונית של לימוד תורה שבעל פה לנשים⁸ ובין מתוך שלילה ספציפית יותר של לימוד גמרא לנשים⁹.

בדברינו הבאים נלך, כאמור, בעקבות הפוסקים הרואים באופן חיובי לימוד גמרא לבנות, ונבאר את חשיבות העניין מתוך הסתכלות במשמעותו של לימוד התורה.

ג. מטרת לימוד הגמרא

כפי שצינו בפתיחה, בדור האחרון מתעוררת ביתר שאת שאלת חשיבות לימוד הגמרא. רמ"ם ומחנכים נשאלים שוב ושוב: מהי מטרת הלימוד? מדוע לא להתרכז בלימוד הלכה למעשה? מה ערך יש לדיונים ולסברות במחלוקות השונות בין תנאים, אמוראים, ראשונים ואחרונים, כאשר המסקנה ההלכתית היא החשובה למעשה?

תשובתנו היסודית פשוטה: כבכל מקצוע שבעולם, ואולי על אחת כמה וכמה, ניתן אכן ללמוד תורה בשתי רמות. ניתן ללמוד את 'השורה התחתונה' – מה לעשות, מתי ואיך – ואין ספק שיש בכך חשיבות עצמאית. ברם, הרוצה גם להבין ולהפנים כיצד פועלת המערכת, כיצד היא נוצרה, מדוע פעמים יש לעשות כך ופעמים לעשות אחרת ומה ההיגיון העומד מאחורי הדברים – עליו להכיר את המערכת על בוריה ומראשיתה. הניתן להעלות על הדעת שבלימודי הרפואה ילמדו את הרופאים לעתיד רק איזו תרופה יתנו לאיזו מחלה, בלא שיכירו את מבנה

וממלאות ספסלי האוניברסיטאות, מנהלות משרדים ובעלות עסקים, יש להן יד ושם בהנהגת המדינה... בוודאי יודה גם ר' אליעזר שאין שום איסור ללמד גם תורה שבע"פ... ולא זו בלבד אלא החיוב מוטל עלינו ללמדה ולהלעיטה כל מה שאפשר" (שו"ת מקוה המים ג, יו"ד כא).

8. כדעת ר' משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה: "על כל פנים משניות שהוא תורה שבע"פ צו חכמים שלא ילמדום והוא כאילו למדום תפלות, ולכן צריך למונעם מזה, ורק פרקי אבות, משום שהוא ענייני מוסר והנהגות טובות, יש ללמדן בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמידות טובות, אבל לא שאר המסכתות" (יו"ד ג, סימן פז).

9. כדעת הרב אברהם כהנא שפירא זצ"ל במאמרו 'יסודי דינים הנוגעים לבנות' (האישה וחינוכה, הערה 5 לעיל, עמ' 39-45), שאומנם נטה לצמצם את האיסור ללמוד תושב"ע, אך עם זאת ציין: "מי שאין בידו חיוב קיום מצות תלמוד תורה אינו יכול לקלוט את טבע לימוד התורה בכל מלוא היקפו. זה מסביר את אמרו ז"ל: שלא ללמד תורה לאשה, שלא תיכנס בה ערמומיות. לכן, עם הקדושה והחכמה של התורה שתקלוט האשה בכליה, תקלוט גם צלילים שאינם מתאימים לאופיה, ערמומיות, ויש חשש שלא תבינם ותישמם כראוי... עיקר הלימוד צריך להיות בדברים הנוגעים למעשה ולא לשם עצם לימוד מצות התורה".

גוף האדם לפרטיו? הנמצא חשמלאי היודע לתקן מכונות בלא לדעת ולהכיר את המנגנון והמבנה העומדים מאחורי אותן מערכות חשמליות?

וממילא – על אחת כמה וכמה – הניתן באמת להבין ולהפנים את המערכת ההלכתית בלא להכיר כיצד היא נוצרה? מה ההגיון שמאחוריה? מהם הכללים שעל פיהם היא פועלת? זאת בדיוק תמצית מטרתו הבסיסית של לימוד גמרא: הכרת עולם ההלכה על בוריו, מתחילתו, על כל יסודותיו ושורשיו. ליבון המחלוקות השונות מסייע להגדיר במדויק ככל הניתן מה בדיוק נאמר. עיון במהלכי השקלא והטריא של הסוגיה ממחיש את ההתלבטות מאחורי בניית המערכת ההלכתית הנידונה. תובנות יסוד לכל עולם ההלכה, ותובנות ספציפיות לסוגיות ולעניינים פרטיים, עשויות להירכש רק על ידי עמל והשקעה בניתוח מרכיבי הסוגיה השונים. רק היכרות אמיתית עם הסוגיה והדיונים שנלוו לה במשך הדורות עשויה להביא לידי הבנה מלאה שלה, על כל השלכותיה הרעיוניות וההלכתיות.

משום כך ניתן, למשל, ללמוד הלכות שבת מתוך שינון הספר 'שמירת שבת כהלכתה' או מספרי תקצירים דומים. אך זומה שלימוד מסוג כזה עלול לגרום לתסכול רב אצל הלומד/ת, שימצאו את עצמם נופלים בין הכיסאות: מצד אחד, קשה מאוד להאמין שניתן לזכור אוסף כל כך עצום של פרטים לאורך זמן, ומצד שני, הלימוד עשוי להיות משמים וחסר עניין; אוסף בלתי-מובן של הלכות, לפעמים אסור ולפעמים מותר, בתנאים מסוימים כך ובתנאים אחרים אחרת. העקרונות העומדים מאחורי ההלכה נותרים סתומים.

על כן יש ערך רב בלימוד יסודות הלכות שבת מראשיתן: ההבחנה בין ל"ט אבות מלאכה ובין תולדותיהן; בין מלאכות האסורות מדאורייתא ובין אלו האסורות מדרבנן; היסודות הכלליים של מלאכת מחשבת, מלאכה שאינה צריכה לגופה, דבר שאינו מתכוון ופסיק רישיה; הגדרת כל אחת מאבות המלאכות המרכזיות; ועוד ועוד. כל אלו נובעים כולם ממקור אחד – הגמרא. בסוגיות הגמרא נוצקו היסודות, ובדיוני הראשונים והאחרונים נתבררו ונתלבנו יסודות אלו, הן כתובנות חשובות מצד עצמן והן כמרכיבים ביצירת ההלכה וביישומה למעשה. נקטנו רק במצווה אחת, אולם מדובר בשפע של מצוות וסוגיות המתפרשות על כל מרחבי התורה.

האם בכל זה יש מקום עקרוני להבחין בין בנים לבנות? האם מה שאנו משננים חזור ושנן לתלמידינו על מרכזיותו של לימוד הגמרא בתוך מכלול חיינו הרוחניים ובעבודת ה' שלנו – איננו נכון לכל אדם בעל יכולת חשיבה, בין איש ובין אישה? בעבר, כאמור, חינוכן של הבנות היה מצומצם הרבה יותר. אולם כיום, כשהשכלתן של הבנות אינה נופלת מזו של הבנים, הרי ברור שלא ניתן להבין מדוע דווקא

בלימוד תורה נצפה מהן להסתפק ברמה שטחית וירודה של הבנת הדברים. והלא דבר ידוע הוא שהפנמת ערכים נובעת ברובה מהכרה ומהזדהות עמם, ועל כן אם אכן מעוניינים אנו שבנות יפנימו ויזדהו עם התורה ומערכת מצוותיה, נדרש מהן ללמוד ולהכיר את עולם הגמרא בכל עוצמתו והיקפו ככל הניתן. כך, ואולי רק כך, נגיע למצב בו "מְלֵאָה הָאֶרֶץ דָּעָה אֶת ה' כַּפַּיִם לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיהו יא, ט).

יתרה מזאת, יש המציעים שבנות תתמקדנה בתחומי מחשבת ישראל במקום לימודי תורה שבעל פה. בלימודים אלו יש, כמובן, חשיבות מרובה, אולם הניסיון לנתק בין תחום התורה שבעל פה לתחומי האמונה והמחשבה לא תמיד יצלח. עולם ההלכה הושפע בכל הדורות ממערכת שלמה של תפיסות 'מחשבתיות', ולהפך – עולם המחשבה מתייחס ובנוי על רקע דיני ההלכה. כיצד, למשל, ניתן לברר בצורה אמיתית את מעמד האישה ביהדות בלא היכרות מעמיקה עם מושגי קידושין וגירושין, הזכויות והחובות של הבעל והאישה במערכת הנישואין, יכולתה ההלכתית של האישה לבצע פעולות קנייניות וכדומה? כיצד ניתן לעמוד על משמעותם הרעיונית של מועדי ישראל, בלא להכיר היטב את מערכת הלכותיהם? כיצד ניתן לדון במעמד ישראל והעמים, בלא ללמוד לעומק עשרות סוגיות העוסקות בנושאים אלה? מחשבה ואמונה משתקפות בעולם ההלכה לכל אורכו!

ניתן אמנם לבחון – וזאת יש לעשות גם ביחס לבנים – מהי תוכנית הלימודים שעל פיה יש לעבוד. גדולתה של התורה היא השתרעותה על פני כל תחומי החיים – בחיי היום-יום, במועדים, במשפחה, בעולם דיני הממונות, בעבודת האדמה, במערכת המשפט ועוד, ולכל תחום ישנה המסכת המתאימה לו ואוצר בלום של דיונים ועיונים בתחום זה. על קובע תוכנית הלימודים מוטלת האחריות לבחון ולקבוע סדרי עדיפויות בלימוד: האם להקדים נושאים רלוונטיים, או שמא לפתוח פתח גם לתחומים יותר משפטיים-מופשטים שהעיסוק בהם עשוי להיות פורה ועשיר יותר; האם ללמוד קודם 'קצת מכל דבר', או שמא להתרכז בנושא אחד תחילה מתוך מגמה להקיפו. אולם סוגיות אלו צריכות לעמוד לפתחם של מחנכי הבנים והבנות כאחד.

מבחינה מעשית, הקפת עולם התורה כולו הינה יעד כמעט בלתי אפשרי. למרות זאת, שאיפה – ולו גם תיאורטית – צריכה וחייבת להיות: "להבין ולהשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה", תפילה הנישאת מדי יום על ידי בנים ובנות כאחד, שאל לה להיות כצפוף הזרזיר.

ד. ביטויים מעשיים

עד כאן עסקנו בעיקרון הבסיסי - לימוד גמרא בעיון כהכרחי להבנת עולם המצוות. ברצוני לעבור כעת לכמה דוגמות מעשיות, הממחישות את חשיבות ההכרה עם עולם הגמרא ויסודותיו.

שיעורים

כל העוסק בלימוד גמרא מודע לקיומה של מערכת השיעורים כדרך לקביעת אמות מידה אובייקטיביות לשם הגדרת מושגים: הן ביחס לפעולות כגון אכילה (כזית או כביצה), שתייה (רביעית, מלוא לוגמיו) או הליכה (ד' אמות), והן ביחס לחפצים כגון לולב (ד' טפחים), סוכה (שתי דפנות וטפח) או מקווה (ארבעים סאה).

לעומד מן הצד יכולה להראות מערכת זו מלאכותית ותמוהה במקצת: האומנם גרם אחד יותר או פחות הוא כל כך משמעותי, עד שהוא אשר קובע אם האדם קיים את המצווה או לא? וכי איזה אדם נורמלי סופר את השורות במצה וממהר לאוכלן בכדי אכילת פרס? ברם, עולם ההלכה, ככל מערכת חוקים אחרת, להבדיל, נזקק בהכרח להגדרות אובייקטיביות אלו, שכן ללא הגדרות ברורות תאבד ההלכה את כל משמעותה - כל אדם יעשה כפי ראות עיניו, ונמצאת התורה מתפצלת, חלילה, לאלף אלפי תורות פרטיות. ברור שנתנית הגדרות אובייקטיביות יוצרת מלאכותיות מסוימת, כשם שהקביעה שנסיעה במהירות מעל 100 קמ"ש נחשבת כנסיעה במהירות מופרזת הינה קביעה מלאכותית בלא להתייחס לטיב הנהג, טיב המכונית, זמן הנסיעה וגורמים משמעותיים נוספים; אולם קיומה של כל מערכת חוקים דורשת הגדרות עקרוניות מדויקות.¹⁰

דברים אלו מובנים, אולי, מבחינה הגיונית, אולם כדי שהם אכן יוחדרו למודעות האדם שומה עליו להכיר היטב את צורת החשיבה של המערכת ההלכתית. בעולם המעשה, אבחנות אלו מעשיות בכל שעה.

זכורני שבאחת משבתות החורף, שבהן קשה לקיים מצות סעודה שלישית כהלכתה, ראתה אותי קרובת משפחה בשעה שנטלתי ידיים דקות ספורות לפני

10. דמותו הידועה של רב ירמיה מהווה סמל למערערים על המלאכותיות שבהגדרות האובייקטיביות. בכמה מקומות מערער רב ירמיה על ההגדרות האובייקטיביות הללו (ראש השנה יב ע"א, סוטה טז ע"ב, בבא בתרא כג ע"ב, שבת לח ע"ב, פסחים מח ע"ב, סוכה נג ע"ב, סנהדרין פה ע"ב, נדה כג ע"א וסג ע"א), ומפני כך אף סולק מבית המדרש. כאמור, מלאכותיות זו הינה הכרחית, ולכן לגלוגו של רב ירמיה הוא למעשה לגלוג על סמכות חכמים. בסופו של דבר תיקן רב ירמיה את דרכו וקיבל בצניעות את סמכות חכמים, בשעה שהשיב לשאלה שנשאל: "אני איני כדאי שאתם שלחתם לי, אלא כך דעת תלמידכם נוטה" (בבא בתרא קסה ע"ב). בעקבות זאת הוא הוחזר לבית המדרש.

השקיעה, אכלתי פרוסת חלה וברכתי ברכת המזון. הדבר הפליא אותה: הלזאת ייקרא 'סעודה שלישית'? בחיפזון, בלא ניגונים ובלא מאכלים נוספים? אכן, ברור שאוי לו למי שמסתפק בקיום הפורמאלי המינימאלי של המצוות; ברם, ההכרה שבסופו של דבר ישנה הגדרה מינימאלית כזו ושבשעת הדחק ניתן להסתפק בה,¹¹ נובעת מהטמעת עולם המושגים האובייקטיבי של חז"ל, ודומני שבעזרתו ניתן גם לחוות משהו מאופייה האידיאלי של סעודה שלישית.

כך גם בכיוון ההפוך: בתחומים רבים בהלכה קיים ממד הזמן – תחילה וסוף של מועדים, סוף זמן אכילת חמץ, חצות היום בתשעה באב (לעניין הקלות מסוימות במנהגי האבלות), הפסקה בין מאכלי בשר וחלב ועוד. לא פעם, במצבים גבוליים, נוטים אנשים להקל בדבר, שהרי "מה כבר ההבדל בין דקה אחת או שתיים נוספות לבין עכשיו?". דווקא מי שאמון על המושגים האובייקטיביים חדור בתודעה שאכן הבדל של שמים וארץ יש בין דקה זו לבין הדקה הבאה, שכן חלויות של יום ולילה, היתר ואיסור, כרת והיתר, נבדלות זו מזו בהפרש של כהרף עין. גם כאן, תודעה והפנמה מלאה של תחושה זו עשויה להירכז רק כתוצאה מלימוד גמרא כסדרו, שיסוד השיעורים הוא אחד מתובנות היסוד שבו.

ממילא אין כל סיבה להבחין בין גברים לנשים בתחום זה. אלו ואלו עומדים מדי יום בפני מערכת הלכתית המציבה הגדרות אובייקטיביות, ואלו ואלו נדרשים למאמץ מקביל על מנת שגדרים אלו יופנמו בתודעתם וילוו אותם במהלך קיום המצוות שלהם. אם לא יעשו כך, עלולים אלו ואלו להיזרק, חלילה, מבית המדרש, כרב ירמיה בשעתו.

מערכת הנישואין

דוגמה נוספת לחשיבות לימוד גמרא בעיון לנשים הוא בתחום הנוגע, בע"ה, לכל אחת: מערכת הנישואין. מערכת זו כוללת, כמובן, היבטים שונים גם בתחומי המחשבה, הרגש והפסיכולוגיה, אולם היא נוצרת על ידי מערכת הלכתית של קידושין ונישואין. כל כלה מתקדשת, אך ספק הוא כמה מן הכלות אכן מבינות לעומק את משמעות התהליך שבו הן נוטלות חלק.

מהם הקידושין? חז"ל משתמשים, כידוע, בשני מונחים שונים בתחילת הפרק הראשון והשני במסכת קידושין: "האשה נקנית" ו"האיש מקדש". מהו אותו 'קניין': האם "האשה קניין כספו של האיש כמו עבדו שורו וחמורו", כדעת הרא"ש

11. ועיין בשו"ע (או"ח רצא) ובמשנה-ברורה, המציינים את האפשרות לקיים סעודה שלישית בשעת הדחק בכזית אחד, ולא דווקא בפת.

בתוספותיו (כתובות ב ע"א, ד"ה נסתחפה), או שמא "אין אשה זו ממנו של בעל אלא ברשות עצמה היא", כדעת הרמב"ן (גיטין ט ע"א, ד"ה אם יש)? ומה משמעותו של קניין הכסף, המתבצע על ידי מסירת הטבעת לכלה – האם מדובר בתמורה כספית על נכונותה של האישה לוותר על זכויותיה להינשא לאחרים, כדעת הסמ"ע (חו"מ קצ, א), או שמא זו פעולה סמלית בלבד, כדעת הט"ז שם? וכיצד מתבצע המעבר שבין קידושין לנישואין – האם החופה היא קניין נוסף, או שמא מדובר ביצירת מציאות חדשה, שהיא היוצרת את הנישואין?

שאלות אלו, ועוד רבות אחרות, מוכרות לכל הלומד את מסכת קידושין, והן מהוות את אבני היסוד להבנה עמוקה של התהליך ההלכתי המתבצע מתחת לחופה. כלום אין זה רצוי שבשעה שהכלה מושיטה את ידה לחתן היא אכן תבין את מלוא המשמעות ההלכתית של מעשה זה? דומני שדווקא מודעות הלכתית עמוקה למעשה עשויה להעניק עוצמה מיוחדת לרגע מרגש זה.¹²

על כן נראה לי שישנה חשיבות מיוחדת שנשים יעסקו בלימוד מסכת קידושין, ולפחות בעקרונותיה וביסודותיה המרכזיים, דווקא לפני הנישואין. כך תוכל כל בחורה, בבוא העת, להיכנס לחופה מתוך הבנה מלאה של הטקס רב המשמעות שבו היא נוטלת חלק מרכזי.

פסיקה בעניינים אינטימיים

במשך הדורות נאלצו פוסקי ההלכה להתייחס גם לנושאי פסיקה אינטימיים. כוונתי בעיקר לשני תחומים: פסיקה בענייני נידה וייעוץ בענייני גירושין. והנה, עם התרחבות לימוד גמרא לבנות אנו עדים לתופעה מבורכת, הפותרת במידה רבה את הקשיים בשני תחומים אלו. בהסכמת פוסקים חשובים כמו מסגרות שונות המכשירות נשים לפסוק בענייני מראות נידה, ובמקביל התפתחו מסגרות להכשרת נשים לשמש כטוענות רבניות. כך יכולות נשים לפנות לנשים אחרות, ללא תחושת חוסר נעימות מצד האישה או מצד הפוסק. אישה הנמצאת בתהליכי גירושין עוברת תקופה קשה עד מאוד, ולא תמיד יהיה לה קל למצוא משענת ותמיכה אצל טוען רבני ממין זכר.

12. על נושא זה הרחבתי במאמרי: משמעות הקידושין ותפיסת הזוגיות בזמננו, בתוך: לביתך נאוה קודש, אסופת מאמרים בנושא הנישואין והמשפחה היהודית (לזכרה של נאוה אפלבויס הי"ד), עמ' 95-109. במאמר זה עסקתי ברלוונטיות של מערכת הקידושין ביחס לדורנו, שבו לכאורה קיים פער בין תהליך הקידושין ובין תפיסת הזוגיות השוויונית.

ה. סוף דבר

ציינו כאן שלוש דוגמאות לחשיבות המעשית שיש ללימוד גמרא בעיון. מובן שניתן היה להעלות דוגמות רבות נוספות, אך דומני שהעיקרון ברור: לימוד גמרא בעיון הוא הדרך היחידה להכיר באמת את עולם התורה והמצווה בכל הודו והדרו ואין כל סיבה למנוע מנשים זכות וחובה זו.

בשולי הדברים אוסיף שלימוד גמרא לבנות עשוי לשמש כגורם מחזק ומאחד בקשר המשפחתי שבין הבעל והאישה. ראשית, לימוד תורה הוא כלי נפלא ליצירת קשרים עמוקים בין כל שני בני אדם, וכל מי שהתנסה בלימוד בחברותא טעם חוויה זו, על אחת כמה וכמה כשהחברותא היא בין שני בני זוג. אך ברובד עמוק יותר, הוא מסייע לבני הזוג לחוות ביחד חוויות שבעבר היו שמורות רק לאחד מבני הזוג.

לאור כל האמור לעיל, יש מקום לבחון מחדש את מערכת לימודי הקודש לתלמידות. לעניות דעתי, יש להתחיל בלימודי גמרא סדירים לבנות כבר בבית הספר היסודי, לפחות בכיתות הגבוהות, על מנת לרכוש מושגי יסוד בסיסיים.⁴³ בלימודי התיכון יש להקדיש מקום במערכת הלימודים ללימודי גמרא באופן רציני יותר, וזאת, כמובן, בהתאם לרמת הלימודים באולפנא/תיכון במקצועות אחרים. יש גם מקום להקים מגמה ללימודי גמרא, שתיועד לבנות מצטיינות החפצות להתפתח בתורה וביראה ושתהווה מקור בסיסי להכשרת המורות לדור הבא.

בהמשך, במדרשות לבנות ובמכללות להוראה, יש לבנות תוכנית מעמיקה שתעניק עוצמה ועומק ליכולת הבוגרת או המורה-לעתיד להכיר את עולם התורה שבעל פה במלוא הרצינות. בצד הדברים יש להוסיף שהכנסת לימודי הגמרא למערכת הלימודים תשרת גם מטרה נוספת: כך תוכל בת הרוצה להתפתח בלימודי הגמרא לעשות זאת בלא חשש שהיא מפסידה זמן יקר ללימודי מקצוע.

לסיום, אני מבקש להוסיף דבר על סמך ניסיוני האישי. יש הטוענים שלימוד גמרא עלול להשפיע על אישה בצורה שלילית כזו או אחרת. ברם, זכיתי ללמד גמרא בעיון לבנות במסגרות שונות, ואני יכול להעיד שלימודים אלו לא רק שלא פגמו באופיין של הבנות, אלא להפך: הם תרמו להכרת עולם התורה שבעל פה

43. אין כאן המקום לדון בשאלת תוכנית הלימודים לבנים בגילאים אלו, וברור שיש להשקיע מחשבה מקורית ומאמצים גם שם, על מנת ליצור תוכנית אטרקטיבית ורצינית כאחד. מכל מקום, תוכנית טובה שתהיה מתאימה לבנים אין סיבה שלא תהיה מתאימה גם לבנות.

על יסודותיו הרעיוניים, והביאו ליתר דבקות והקפדה במצוות וביראת ה' לא פחות מאשר אצל תלמידי בני גילן.

נדמה, כי על בנות כגון אלו אמר בעל מעין גנים¹⁴ לפני כחמש מאות שנה את הדברים הבאים:

אמנם הנשים אשר נדב לבן אותנה לקרבה אל המלאכה מלאכת ה' מצד בחירתן בטוב במה שהוא טוב, הן הנה תעלינה בהר ה' תשכונה במקום קדשו כי נשי מופת הנה, ועל חכמי דורן לאדרן להדרן לסדרן לחזק ידיהן לאמץ זרועותיהן, עשי והצליחי ומן השמים יסייעוך.
(תורה תמימה, דברים יא, יט, אות מח)



לדרכם
של
ראשי הישיבה



